

Оксана ГОДОВАНСЬКА

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу соціальної антропології*

Інституту народознавства НАН України

старший викладач

кафедри історії, музеєзнавства та культурної спадщини

Національного університету «Львівська політехніка»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8297-2414>

e-mail: oksana.m.hodovanska@lpnu.ua

СТРАХ ЯК ДІЄВИЙ ЕЛЕМЕНТ РАДЯНСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ У ВЧИТЕЛЬСЬКОМУ ПОВСЯКДЕННІ (на основі автобіографічних наративів)

На основі записаних усноїсторичних наративів із залученням архівних документів проаналізовано механізми контролю, регламентування професійного життя вчителів та їхнього повсякденного буття за межами школи. Акцентовано увагу на страху, що був одним із найбільш дієвих елементів радянської соціотехніки та став впливовим механізмом, який підкорював, придушував усілякі вияви вільнодумства, розвивав різні психологічні комплекси, деформував модель поведінки аж до набуття рис віктимності. На основі мікроаналізу текстових сегментів автобіографічних наративів, інтерпретовано вияви страху в житті вчителів сільської Галичини. Вказано, що радянська соціотехніка мала на меті не тільки контроль чи залякування вчителів, а й «упорядкування», насамперед, їхнього професійного, а також і повсякденного життя. Описано радянську соціотехніку як тоталітарну, а згодом суспільно закриту систему, що мала більше можливостей для «роботи» зі своїм населенням, і це давало їй можливість досягти у «програмуванні» поведінки людей значних успіхів.

Констатовано, що побутові практики були об'єктами культурної політики та предметом контролю з боку державних і партійних органів радянської влади. Водночас, будучи «об'єктами» радянської соціотехніки, вчителі, як і пересічні громадяни УРСР, могли симулювати потрібні емоції, слова та життєві стилі, «навчались» абстракції, секуляризації, індивідуалізації від надмірної публічності, контролю чи «режимних параметрів».

Простежено поступове «аритмічне» зниження, серед різних прошарків українського радянського суспільства, «рівня» страху, починаючи з кінця 60-х років ХХ ст. Зазначено, що вияви особистої активності та колективної відваги почастишали, проте радянська соціотехніка й надалі плекала занижену самооцінку, комплекс меншовартості, безпорадність, страх перед представниками влади, схильність до залежної поведінки, ослаблене почуття національної солідарності.

Ключові слова: страх, радянська соціотехніка, автобіографічні наративи, вчителі, Галичина, повсякденне життя.

Радянський час – це той складний період нашої історії, коли територіальні одиниці України з відчутними відмінностями, сформованими внаслідок різних рамок умов розвитку, були силоміць «возз'єднані» в Українську Радянську Соціалістичну Республіку (УРСР). З огляду на цю передумову, у вивченні українського радянського досвіду суттєве значення має територіальна локалізація. Так, міркування багатьох дослідників і висновки різних проєктів вказують на те, що часова тривалість, способи й методи радянзації по всій території України були відмінними. Оксана Кісь, наприклад, стверджує, що існує відчутна відмінність у міркуваннях та особистому сприйнятті вад і переваг радянської влади. Предмет та глибина критики тієї влади чітко корелює з місцем проживанням й етнічною належністю¹. Локальне вивчення радянської історії дає змогу увиразнити радянськість, «не підганяючи» її під загальний штамп і шаблон. Фокус дослідження у публікації – вчителі радянського часу в селах Галичини*, яких в офіційних радянських документах, опираючись на сталінський вислів, трактували як «фалангу народних вчителів, що становить одну із найбільш необхідних частин великої армії трудящих нашої країни, які будують нове життя на основі соціалізму»².

Автобіографічний підхід, який часто використовують у дослідженні усної історії, особливо продуктивний для постановки проблеми статті. За влучним спостереженням О. Кісь, фактично, автобіографія – той ідеальний наратив, що дає найбільше поле для аналізу й інтерпретацій³. В автобіографічному підході центральний об'єкт дослідження – індивідуальне життя людини, пов'язане з її безпосереднім оточенням (мікросередовищем), а основними аспектами дослідження стають суб'єктивні роздуми про власне життя та соціальну реальність. Безумовна перевага автобіографічного методу – та, що він робить доступною процесуальність соціального життя, оскільки автобіографія представляє історію в розвитку⁴. Поглиблені автобіографічні інтерв'ю проливають світло на витоки прихованих поглядів, думок і вчинків людей, навіть якщо вони заявлені незначно або повністю замовчені. Перевага усної автобіографії над письмовою криється саме у способі її представлення, завдяки якому відкривається діапазон непрямих невербальних способів, що ними опитувані можуть висловити свої несвідомі, латентні, неартикульовані думки, а дослідники – зчитати їх. Така форма розповіді життєвого шляху – вкрай ефективний і важливий метод для дослідження тоталітарного й посттоталітарного українського

¹ Kis O. Telling the Untold: Representations of Ethnic and Regional Identities in Ukrainian Women's Autobiographies. (download. doc file). The Ukrainian coordinator of Women's Memory Project. URL: <http://www.womensmemory.net/english/news.asp> (дата звернення: 07.02.2019).

* Коронна земля Австро-Угорської імперії – Королівство Галичина і Лодомерія, Велике герцогство Краків, Герцогство Освенцім і Затор. У дослідженні територіальні межі окреслено т. зв. Східною Галичиною, що охоплювала українські етнічні землі. Сьогодні це цілком Львівська, Тернопільська й Івано-Франківська обл.

² Державний архів Львівської області (далі – Держархів Львівської обл.). Ф. Р-163. Оп. 4. Спр. 50. Арк. 33.

³ Кісь О. Усна історія: становлення, проблематика, методологічні засади. *Україна модерна*. Львів; Київ, 2006. Т. 11. С. 14.

⁴ Там само. С. 14–15.

суспільства. Десятиліттями радянський режим привчав людей сприймати лише офіційну версію історії – одну для всіх. Під тиском постійної пропаганди, живучи в атмосфері загальної підозри, люди навчилися тримати при собі свої спогади, часто травматичні та суперечливі офіційній версії минулого⁵.

У роботі про повсякденне життя я записую поглиблені автобіографічні інтерв'ю з жінками і чоловіками, що працювали вчителями в селах Галичини у післявоєнний період. Проте для підготовки цієї статті залучено тільки жіночі наративи, з огляду на їх чисельну перевагу. І це тільки підтверджує фемінізацію вчительської праці в радянський час. Найбільший відсоток жінок у загальній чисельності робочих і службовців у середині 80-х років ХХ ст. був зафіксований у народній освіті – 75 %; бібліотекарі й бібліографи – 91 % тощо⁶.

Мета статті – уявлення страху як одного з найдієвіших елементів радянської соціотехніки. Для її реалізації поставлено такі завдання: мікроаналіз текстових сегментів автобіографічного наративу та на його основі інтерпретація виявів страху в повсякденному і професійному житті вчителів сільської місцевості Галичини.

Записуючи кількогодинні наративи та працюючи з архівними документами, вивчаючи краєзнавчу й мемуарну літературу, можна спостерегти наявність механізмів контролю і регламентування не тільки професійного життя вчителів, а й їх повсякденного буття за межами школи. Тож запрошується гіпотеза про наявність соціальної інженерії у вчительському повсякденні, тобто в тій «царині» людського фізичного та духовного життя, де може видатися існувала цілковита особиста свобода вибору. При цьому термін «соціотехніка» використано в широкому значенні, що пропонує універсальний довідник – це як діяльність, спрямована на досягнення певної поведінки людьми чи спільнотами, так і мистецтво чи вміння результативно впливати на інших⁷. Учені вже звернули увагу на те, що радянська соціальна інженерія мала свої ознаки, будучи тоталітарною системою, більше можливостей для роботи з населенням, що давало змогу досягти у «програмуванні» його поведінки значних результатів. Незважаючи на те, що після смерті Йосипа Сталіна (იოსებ ჯუღაშვილი) можна зауважити «відмирання» «класичного» тоталітаризму у СРСР, однак до припинення існування цієї держави доводиться наполягати на існуванні закритого суспільства. Закритість в інформаційному сенсі у Радянському Союзі найперше забезпечувала цензура, як внутрішня (тобто самоцензура), коли сама людина розуміла, що саме треба писати і що не треба, так і зовнішня, коли функціонував цілий соціальний інститут, який оцінював доцільність опублікування того чи того тексту чи доступність до будь-яких матеріалів⁸.

Радянська тематика – одна з топових у сучасних гуманітарних дослідженнях України, Росії, США, Німеччини, Польщі й інших країн світу. Аналізуючи радянський досвід із різного ракурсу, вчені прямо чи опосередковано заторкували

⁵ Кісь О. Усна історія... С. 18.

⁶ Стяжкіна О. Гендерні виміри радянської повсякденності 1960–1980-х років. *Краєзнавство*. 2010. № 3. С. 218. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/32063> (дата звернення: 07.02.2019).

⁷ Соціотехніка. URL: <http://slovopedia.org.ua/29/53409/21054.html> (дата звернення: 29.07.2021).

⁸ Почепцов Г. Інструментарій для роботи з сакральними об'єктами: від античних до радянських часів. *Політичний менеджмент*. 2008. № 3. С. 3. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pochepctov_instrumentarii.pdf (дата звернення: 05.08. 2021).

питання радянського менеджменту. Для підготовки цієї статті спонукальними були публікації Георгія Почепцова, у яких він аналізував і порівнював конструювання суспільства на радянському й американському прикладах⁹. Дослідження Ольги Гнатюк про життя в окупованому Львові, що описано в перспективі особистої історії, визначало специфічну радянську соціотехніку, яка мала на меті не тільки контролювати чи залякувати людей, а й найефективніше заповнювати їх дозвілля, щоб не допустити жодної іншої діяльності¹⁰. У роботі про соціально-психологічні та культурні наслідки Голодомору і сталінських репресій Ірина Рева розглядала методи, якими діяла радянська влада, з'ясувала їх вплив на світосприйняття українського суспільства й показала механізми формування радянської ідентичності¹¹. Натомість Олена Стяжкіна писала про людину, яка на власному досвіді освоювала, а разом із тим і створювала нову соціальність, у дивний спосіб поєднуючи архаїчні й модерні практики співжиття, увиразнювала провінційний варіант радянського проєкту з вербальним кодом (мови) радянського суспільства¹².

Радянська соціотехніка мала цілий набір компонентів, які використовувала, «працюючи» з тією чи тією верствою радянського суспільства: від технологій модифікації поведінки в концтаборі, де дорослу людину перетворювали на дитину, яка все мала робити за розкладом і з відповідного дозволу, а репресивний контроль повністю відбирав право вибору у в'язнів, до «м'якого» керування людьми через збори (виробничі, партійні, профспілкові й ін.), демонстрації, марші тощо.

Є всі підстави вважати, що серед управлінського інструментарію радянської соціотехніки страх, мабуть, був чи не найдієвішим і найтравматичнішим не для одного покоління українського суспільства. Не вдаватимуся у тонкощі тлумачення, послуговуватимуся простішим, коли під страхом розуміється емоція чи стан, що виникає в умовах біологічної чи соціальної загрози існуванню індивіда та спрямована на джерело реальної чи уявної небезпеки¹³.

Текстуальний аналіз усноісторичного наративу зорієнтований на відтворення сенсу, який людина вкладає у свій конкретний життєвий досвід сьогодні, а також на вивчення тієї послідовності, у якій події розташовуються в оповіданні зараз, у теперішній час. Важливе в цьому контексті – усвідомлення структурної відмінності між тим, що людина пережила, й тим, що вона розповіла, а також розгляд розповіді як такої, що містить суб'єктивні інтерпретації та оцінки співрозмовників¹⁴. Оскільки зосереджуємося на аналізі й інтерпретації усноісторичних наративів, то, як слушно зауважує Гелінада Грінченко, оптимальною є комбінація декількох підходів із акцентом на розгляді інтерв'ю не як інструменту для передання правди,

⁹ Почепцов Г. Інструментарій для роботи з сакральними об'єктами... С. 3–16.

¹⁰ Гнатюк О. Відвага і страх / пер. з пол. М. Боянівської. Київ: Дух і літера, 2015. С. 272.

¹¹ Рева І. По той бік себе: соціально-психологічні та культурні наслідки Голодомору і сталінських репресій. Київ: К.І.С., 2019. 272 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013676> (дата звернення: 05.08.2021).

¹² Стяжкіна О. Людина в радянській провінції: освоєння (від)мови. Донецьк, 2013. 296 с.

¹³ Екстремальна та кризова психологія: Термінологічний словник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. Харків, 2010. С. 265. URL: <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/4139> (дата звернення: 02.08.2021).

¹⁴ Грунтовне пояснення методики Габрієли Розенталь міститься у монографії: Грінченко Г. Усна історія примусу до праці: метод, контексти, тексти. Харків: НТМТ, 2012. С. 66–76.

а як засобу, умови та контексту конструювання змісту, надання сенсу власному досвіду, (само)інтерпретацій та (само)презентацій оповідача¹⁵.

Безумовним виявилось те, що суть страху закорінена в радянському періоді історії життя оповідачів, коли вони працювали вчителями, піонервожатими, завучами, директорами сільських шкіл. Текстуальний аналіз автобіографічних наративів допоміг виділити часто повторюваний сегмент розповідей, який можна узагальнити тезою про глибоке розуміння вчительками пережитого «страшного, страхітливого, важкого» часу. «То було важке життя, важке життя. Життя не на яву! ... та ні, вчителі боялися, то була репресивна машина. То була репресивна машина, я не можу вам того передати!»¹⁶. «Я лиш пам'ятаю що йду додому дві машини з райкому їдуть. Мама моя рідна! Шо ти будеш робити, я зразу вертаю. Директор правда ше був в школі. Люди добрі, ну тоді то було страшне, одним словом!»¹⁷.

«Незмінний супутник» розповіді – боязнь – страх втратити роботу; побоювання покарань чи перевірок; неспокій через (не)можливі наслідки, як для себе особисто, так і для своїх близьких. І якщо страх для осіб, яких заторкнули масові вивезення, депортації, заслання чи арешти – невід'ємні ознаки радянзації Галичини, починаючи з 1939 р., – був «реальним» і «намацальним», то для покоління, народженого в повоєнний період, уже набуває ознак «природного оточення». «Розуміння того, що ти живеш в такій країні і ти поставлений в такі рамки, що якщо ти хочеш працювати, то ти мусиш цього дотримуватися. Мабуть, частково і страх, ось, але не такий, я думаю, вже панічний, просто це було усвідомлення такої залежності великої від тої системи, в якій ми жили, в якій ми працювали»¹⁸. Страх залишився невід'ємною ознакою радянського ладу на галицьких теренах і «вितворив» ціле покоління, ним травмоване¹⁹. Методику залякування радянська система «практикувала» майже постійно. Наприклад, перші арешти в 1965 р. відбулися у Львові з метою зупинення самвидаву й локалізації дисидентського процесу. Влада прагнула залякати місто та всіх незгідних, вважаючи, що заарештовує нікому невідомих людей, не чекала великого резонансу. Натомість такі дії мали зворотній ефект – відбувалося демонстративне солідаризування з ув'язненими. Починаючи з кінця 60-х років і до розпаду СРСР, усе більше людей не тільки не відмежовувалися від заарештованих, а навпаки – готові були ризикувати заради інших. І це була колосальна різниця у сприйнятті, усвідомленні й реакції на арешти. На протигагу репресіям перших хвиль, довоєнного часу, де люди здебільша боялися навіть дивитися у бік арештованих чи їхніх сімей. У повоєнний час незгідні люди поводитися по-іншому, атмосфера вже була іншою – «рівень» страху знижувався²⁰.

У радянський період авторитетність і значущість учительської спільноти набули почасті нових властивостей. Радянські вчителі стали «вмонтовані» в єрархічну владну вертикаль радянської системи, частково були її представниками,

¹⁵ Грінченко Г. Усна історія примусу до праці... С. 76.

¹⁶ Інтерв'ю з Марією Б., 1930 р. н., записане 27 січня 2017 р. *Архів автора*.

¹⁷ Інтерв'ю з Степанією Д., 1947 р. н., записане 5 липня 2015 р. *Архів автора*.

¹⁸ Інтерв'ю з Марією С., 1949 р. н., записане 8 грудня 2017 р. *Архів автора*.

¹⁹ Гнатюк О. Відвага і страх. С. 25.

²⁰ Бердиховська Б., Гнатюк О. Бунт покоління. Розмови з українськими інтелектуалами. Київ: Дух і літера, 2004. С. 78–80. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Ola_Hnatiuk/Bunt_pokolinnia/ (дата звернення: 02.08.2021).

уособленням усепроникної дискурсивної влади на макрорівні. Від «фаланги народних вчителів» очікували конкретних кроків і результатів на шляху побудови «соціалістичного способу» життя. Перед педагогами, як і загалом перед усім радянським активом у західноукраїнських областях, ставилися поряд із професійними ще й ідеологічні завдання, в основі яких була «боротьба проти залишків українських буржуазних націоналістів», атеїстична «робота» тощо. Від учителів очікували політичної активності, що виявлялася у роботі виборчих комісій, проведенні агітації, організації святкових дійств, роботі шкільних клубів, частково і в «тихій» діяльності інформаторів. Радянська держава гарантувала сталий соціальний пакет (щомісячна заробітна плата, пільги для сільських педагогів при оплаті комунальних послуг, отримання державного жила тощо), що сприяв статусності вчителів у радянському суспільстві. Натомість владна вертикаль радянської системи, інституційна влада вчительської спільноти ретельно контролювали та перевіряли вчителів.

Наголошуючи на постійному інспектуванні та психоемоційному гніті, вчительки інтерпретували себе в автобіографічних наративах заручницями життєвих і професійних обставин. «Знаєте, вчитель завжди під ковпаком. Завжди вчитель під таким шатром перевірки, він завжди мусить бути на сторожі. Він не може розслабитися, він не може розслабитися, бо він вчитель! Вот інженер може собі дозволити, йому нічого не буде, працівник сільського господарства теж може собі дозволити розслабитися, а вчитель не... та ні вчителі боялися, то була репресивна машина. То була репресивна машина, я не можу вам того передати! Навіть деколи, так во вони приходили ті представники, хто приходив перевіряти до школи і ті гуртки і те все, політичні гуртки маю на увазі, чоловік брав їх до хати, бо як же ж то, де піде з ними, та я мусіла там шось наготовити, то я боялася якесь слово сказати. То було життя не на яву»²¹. Аналіз запропонованих прикладів текстових сегментів автобіографічних наративів і тих, які не ввійшли до публікації, демонструє вияви страху в житті пересічної сільської вчительки Галичини. Насамперед, страх, тривога, занепокоєння, присутні у професійній роботі, що була чітко регламентована й контрольована різного рівня відділами освіти. Ці ж почуття переносилися і на повсякденний триб їхнього життя. Цьому сприяла розмитість меж між публічним і приватним, професійним та повсякденним рівнями життя радянських учителів. Це «переливання» тривожних емоцій з однієї сфери людського буття в іншу – підтвердження присутності радянської соціотехніки на макрорівні, що не тільки контролювала чи залякувала людей, а й прагнула найефективніше заповнювати їхнє дозвілля, щоб не допустити іншої діяльності. Найчастіше вчителі згадують про відчуття страху і тривоги в контексті релігійних святкувань, коли відбувалося «зіткнення» антирелігійної позиції радянської влади з локальними релігійними традиціями та діяльністю катакомбної Церкви.

«Який то був страшний атеїстичний час! А то страхіття як за то крутили! Або тепер шо я маю робити?! Би тото не виявилось. Бо не охота тото мені заявляти. По-перше, шо собі гірше зроблю, бо то відразу виховні плани перевіряють. То з роботи нагнали б, як би знали шо я нічого не працювала по атеїстичні роботі. Ну шо я маю робити?! Відкрилам двері до тої другої кімнати та й кажу: як про то хтось буде знати в селі або з дітей шо я вас о тут застала, а ви учите [вивчення колядок,

²¹ Інтерв'ю з Марією Б., 1930 р. н., записане 27 січня 2017 р. *Архів автора*.

щедрівок і підготовка до різдвяного вертепу – *О. Г.*] і ви мені пробачте, то вас шляк графе наглий!»²². Рефлексії вчительок у такого типу текстових сегментах болісні. Вони неохоче повертаються до цих тем, відчуваючи себе людьми з мінімальним впливом на плін свого життя, які є радше «гвинтиками у системі», звичайними «коліщатками». Насамперед страх паралізує активність, перешкоджає особистісному, духовному, культурному зростанню, особа перестає боротися, протидіяти обставинам. Водночас за мінімальних можливостей протистояти тиску цього психологічного компонента радянської соціотехніки вчительки знаходили, може, дуже прості чи подекуди примітивні прийоми убезпечення себе, своїх близьких чи оточення. Йдеться про замовчування «чогоось», недобачання «когось», приховані натяки «на щось» тощо. Ця захисна позиція «не бачити страхіття» навколо, особливо, коли мало що можна вдіяти, допомагала не втратити здоровий глузд.

Отже, післявоєнний радянський період української історії свідчить про систему управління, яка головню опиралася на репресивний апарат, що домінував у сталінський час. Згодом він трансформувався у сталий тиск партійного апарата й суспільну закритість із використанням каральних заходів щодо всіх незгідних, дисидентів. Тоталітарні держави як СРСР мають більше можливостей для роботи із власним населенням, тож досягають у програмуванні його поведінки значних успіхів. Головним і дієвим психологічним компонентом радянської соціотехніки був страх. Як виявилось, він допомагав не тільки контролювати, упокорювати людей, а й «впорядковувати» насамперед їхнє професійне життя та травмувати повсякденне буття. Страх як психологічний компонент радянської соціотехніки «притуплював» здатність сприймати світ як добрий і безпечний, а будь-які зміни «розглядав» як потенційне джерело небезпеки. Вже досвід колективізації та Голодомору залишив у колективному несвідомому українців страх перед зміною влади та змінами загалом²³.

Страх виявився дієвим механізмом, що підкорював, придушував будь-які вияви вільнодумства, розвивав різні психологічні комплекси, деформував модель поведінки аж до набуття рис віктимності. Доволі часто у вчительській манері можна зауважити схильність до зміни поведінки під тиском, готовність пристосуватися до некомфортних обставин. Поширеною причиною конформізму був страх покарання за «неправильну» поведінку²⁴. Домінування поведінкових тенденцій до уникання, як наслідок, впливу радянської соціотехніки – свідчення цілеспрямованого знищення суб'єктності не тільки вчителів, а й пересічних радянських громадян, і вправлінням у формуванні завченої безпорадності.

Звістки про фізичне знищення лідерів, активістів, страх уцілілих громадян обумовлювали відсутність масового опору та майже «добровільну» співпрацю людей із радянською системою. Учителі, будучи «об'єктами» радянської соціотехніки, як і пересічні громадяни УРСР, уміли симулювати потрібні емоції, слова та життєві стилі, «навчались» абстракції, секуляризації, індивідуалізації від надмірної публічності, контролю чи «режимних параметрів». Починаючи з кінця 60-х років, «рівень» страху поступово знижувався, звичайно, «аритмічно» серед різних прошарків українського радянського суспільства. Вияви особистої активності та

²² Інтерв'ю з Катериною Х., 1936 р. н., записане 5 липня 2015 р. *Архів автора*.

²³ Рева І. По той бік себе. С. 149.

²⁴ Там само. С. 156.

колективної відваги почастишали, проте, здебільша, радянська соціотехніка далі плекала занижену самооцінку, комплекс меншовартості, безпорадність, страх перед представниками влади, схильність до залежної поведінки, ослаблене почуття національної солідарності.

REFERENCES

Berdykhovska, B., & Hnatiuk, O. (2004). *Bunt pokolinnia. Rozmovy z ukrainskymy intelektualamy*. Kyiv: Dukh i Litera. Retrieved from: https://chtyvo.org.ua/authors/Ola_Hnatiuk/Bunt_pokolinnia/ [in Ukrainian].

Hnatiuk, O. (2015). *Vidvaha i strakh* (M. Boianivska, Trans.). Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].

Hrinchenko, H. (2012). *Usna istoriia prymusu do pratsi: metod, konteksty, teksty*. Kharkiv: NTMT [in Ukrainian].

(Kateryna Kh., Personal communication, July 5, 2015) [in Ukrainian].

Kis, O. (2011). Telling the Untold: Representations of Ethnic and Regional Identities in Ukrainian Women's Autobiographies. (download. doc file). The Ukrainian coordinator of Women's Memory Project. Retrieved from: <http://www.womensmemory.net/english/news.asp> [in English].

Kis, O. (2006). Usna istoriia: stanovlennia, problematyka, metodolohichni zasady. *Ukraina Moderna*, 11, 7–24 [in Ukrainian].

(Mariia B., Personal communication, January 27, 2017) [in Ukrainian].

(Mariia S., Personal communication, December 8, 2017) [in Ukrainian].

Pocheptsov, H. (2008). Instrumentarii dlia roboty z sakralnymy ob'ektamy: vid antychnykh do radianskykh chasiv. *Politychnyi menezhment*, 3, 3–16. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/pocheptsov_instrumentarii.pdf [in Ukrainian].

Reva, I. (2019). *Po toi bik sebe: sotsialno-psykholohichni ta kulturni naslidky Holodomoru i stalinskykh represii*. Kyiv: K.I.S. Retrieved from <http://resource.history.org.ua/item/0013676> [in Ukrainian].

Sotsiotekhnika. *USE (Universalnyi slovnyk-entsyklopediia)*. Retrieved from <http://slovopedia.org.ua/29/53409/21054.html> [in Ukrainian].

(Stepaniia D., Personal communication, July 5, 2015) [in Ukrainian].

Stiazhkina, O. (2010). Henderni vymiry radianskoï povsiakdennosti 1960 – seredyny 1980-kh rokiv. [Gender dimensions of soviet everyday life in 1960 – mid. 1980-s]. *Kraieznavstvo*, 3, 214–223. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/32063> [in Ukrainian].

Stiazhkina, O. (2013). *Liudyna v radianskii provintsii: osvoïennia (vid)movy*. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].

Timchenko, O. (Ed.). (2010). *Ekstremalna ta kryzova psykholohiia: Terminolohichni slovnyk*. Kharkiv: KhNADU, NUTsZU. Retrieved from <http://repositc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/4139> [in Ukrainian].

Oksana HODOVANSKA

PhD, Senior Researcher

Department of Social Anthropology

Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine

Senior Lecturer

Department of History, Museum Studies and Cultural Heritage

Lviv Polytechnic National University

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-8297-2414>

email: oksana.m.hodovanska@lpnu.ua

FEAR AS AN EFFECTIVE ELEMENT OF SOVIET SOCIAL ENGINEERING IN THE TEACHER'S DAILY OCCURRENCE (BASED ON AUTOBIOGRAPHICAL NARRATIVES)

Based on oral historical narratives, involving archival documents, memoirs, it was possible to find out mechanisms for controlling and regulating not only the professional life of teachers but also their everyday life outside the school. Soviet social engineering of teachers' day-to-day life had its characteristics, being a totalitarian (and later socially closed) system, it had more opportunities to work with its population, which made it possible to attain considerable achievements in «programming» people's behavior. The purpose of the paper is to emphasize fear as one of the most effective elements of Soviet social engineering. The following tasks have been highlighted for its implementation – a microanalysis of text segments of the autobiographical narrative and on its basis interpret of manifestations of fear in the life of an average teacher in rural Halychyna. It was stated, Soviet social engineering aimed not only to control or intimidate teachers but also to «organize» them, first of all, their professional and everyday life. Leisure activity, childcare, and household practices were the objects of cultural policy and the subject of control by the state and party bodies of Soviet power. Indicated that fear proved to be an effective mechanism that subdued, suppressed all manifestations of free thought, developed various psychological complexes, deformed the model of behavior until acquiring the traits of victimhood. At the same time, as «objects» of Soviet social engineering, teachers like ordinary citizens of the USSR could simulate needed emotions, words, and lifestyles, «learn» abstraction, secularization, individualization from excessive publicity, control, or «regime parameters». There has been a gradual decline in the «level» of fear since the late '60s of the 20th century. It is noted that the manifestations of personal activity and collective courage have become more frequent. Soviet social engineering continued to create low self-esteem, inferiority complex, helplessness, fear of government officials, a tendency to addictive behavior, a weakened sense of national solidarity.

Keywords: fear, Soviet social engineering, autobiographical narratives, teachers, Halychyna, everyday life.